

a középkor és a renaissance, majd a könyvnyomtatás feltalálása és fejlődése kerül sorra. Igen érdekes ismertetését adja továbbá a nyomtatott könyv terjesztésének, az újkori gyűjtemények kialakulásának s a mai magyar közkönyvtaroknak. Gyakorlati szempontból különösen jó szolgálatot fog tenni az utolsó fejezet, melyből a megemlített fontosabb könyvészeti munkák révén a kutatás segédeszközei körül járatosok nyerhetnek becses okulást. Egy-két nevet nem ártott volna ugyan még megemlíteni a különböző régi írások (képírás, ékírás) újkori megfejtésével kapcsolatban, de azért a kis füzet jelen alakjában is szíves fogadtatásra számíthat az érdeklődők részéről. *A. B.*

Surányi Miklós irodalmi tanulmánya. (*Eliziumi mezőkön*, Budapest, 1924.) Ezt a komoly becsvággal írt és takaros kiállításban megjelent kötetet már csak biztató tünetül is örömmel kell üdvözölni. A magyar regényirodalom klasszikus idejének nemes hagyománya, hogy ez irodalmi ág jelesei elméleti fejtegetésekben is szívesen tisztázták felfogásukat, kivált a maguk művészetének területét illető kérdésekben. Újabb belletristáink feltűnő módon szakítottak ezzel a hagyománnyal. Mintha óvakodtak volna bepillantást engedni írói műhelyükbe — s néha talán jó okuk is volt erre az óvatosságra; aligha lett volna érdemes nagyon érdeklődni egynemű olyan író vélekedései iránt a regényírás felől, ki ennek problémáin nem sokat elmélkedett, annál többet a napi divatont, s ennek megfelelően bukdácsolat ide-oda, biedermeierből borzalmakba, buddhizmusból freudizmusba. A legújabb időkig jóformán Ambrus Zoltán volt az egyetlen, ki a regény és novella területéről átszántott az irodalmi esszé meglehetősen parlagon heverő síkjára is. Irodalmi kérdésekbe bevilágító vagy írói arc képeket megrajzoló tanulmány-kötet nálunk szépíró tollából valóban esemege-szamba megy, holott pl. France, Chesterton, Rolland vagy Merezkovszkij efféle könyvei rendre megjelennek magyarul s úgy látszik, hova-tovább részévé válnak a magyar olvasók mindennapi szellemi táplálékának. Miért lelnek oly kevés követőre? Közönségünkben nyilván

telnek hazai íróink ilyenmű dolgozatai számára is, kiknek azonfölül az olvasókat amazokénál közelebből érdeklő kérdésekről lehetne mondanivalójuk.

Surányi Miklós írói egyéniségének felőtli és rokonszenves vonása hivatását megbecsülő komolysága, s e hivatás szolgálatába állított buzgó erudíciója. Ha szaporán ír is, s némely lapján nyomot hagy is a határidő kényszere, minden művével s rendszerint már széles alapokra vetett témáival is elkülönül a sívár átlagtól; regényírói s nem regényszállító sikerek sarkalják. S tehetsége mellett bizonyára nem utolsó sorban e komolyságnak szólt Surányi eddigi pályáján is olvasói érdeklődése, bírálóinak méltánylása s az irodalmi társaságok elismerése.

A múlt évben a Kisfaludy-Társaságban neki juttatott helyet *A peszsimista regényről* szóló tanulmányával foglalta el. Fejtegetése nagy figyelmet keltett s nyilvánvalóvá tette az addig csak elbeszélő műveiből ismert szerző ezirányú rátermettségét is.

Azóta egy *Nagy István* művészetéről írt derék tanulmánnyal újabb jelét is adta e hivatottságnak, míg most egész kötetnyi esztétikai dolgozattal tesz mellette ismét tanúbizonyságot.

Könyve tíz íven nyolc tanulmányt foglal magában. Az első a kötet címét magyarázza meg. A közműveltség s a szellemi cselekvő erő mai válságát rajzolja, a történelem e nagy siralom-periodusát, mikor „nincs könyv, nincs olvasó, nincs tudományos közvélemény... az egyetemek és akadémiák meggazdagodott kalandorok szeszélyes adakozókedvéből tengődnek...“ Ebből a rettenetes Tartarosból minden jó lélek kikivánczolik az *elyisioni* mezőkre. De hogy juthatni oda? Nekünk már apáink idilli élete is a boldogok szigetének tetszik, de ezt a patrioniumot örökre elszedte a háború. Homeros, Vergilius vagy Dante sem megbízható kalauzok; ők mindent tudnak az Elyisionról, csak éppen az odavezető utat nem. „De azért — vallja Surányi — van egy Elizium, ahol megpihen az ember. Ez az ő saját halhatatlan lelke, amely az olymposi szépség és krisztusi alázat örök harmóniájába olvaszthat minden

dolgokat földön és föld felett... Ez a könyv a visszavonult lelkek számarára készült. "Ezért kíván napi aktualitások helyett inkább a művészet örök kérdéseivel és jelenségeivel foglalkozni, a maiak közül csak azokkal, melyek már inkább a történelmi multhoz tartoznak.

Ugyane gondolkörben mozog az utolsó tanulmány is (*Vakondok-perspektiva*). „Ne áltassuk magunkat, hogy tisztában vagyunk azzal, mi történik most a kulturált világban. Jegyezzük meg: semmi mások nem vagyunk, csak kortársak.“ Érdekeségünket érezzük, de sorsunkból a tanulságot majd csak későbbi korok vonják le. „Mi nem látjuk magunkat.“

E két szélső dolgozat mintegy harmonikus keretbe foglalja a többi hatot. Ebből négy általános irodalmi kérdéseket taglal, s csak kettőt nyújt írói arcképet. Amazok csoportjában a *L'art pour l'art* című a művészet egyik legtöbb vitatott problémájában kíván világosságot teremteni. Ragyogó dialektikával tör lándzsát ama felfogás mellett, mely szerint „a szépség önmagából termeli ki törvényeit s ezek állandóbbak és abszolútabbak, mint a politika vagy erkölcs tan törvényei.“ E tételét pompás bizonyító anyaggal támogatja, s érvelése talán abban a fejezetben aratja legszebb diadalát, melyben Tolstoj „új művész“—éről tépi le az álarcot. Ezzel s ehhez hasonló helyeivel meggyőzően tiltakozik ama törekvés ellen, mely „mindenes cselédet akarna csinálni az irodalomból, hogy elvegye az erkölcs és politika körül szükséges mindennapi konyhaszolgálatot“. De mégis az az érzésünk, hogy e felfogással Surányi már meglehetősen megvilágított teremben gyújt fáklyát. A művészetnek így értelmezett öncélúsága alig vitás kérdés többé. A *L'art pour l'art* fogalma ma már nem a művészet, hanem a mesterkedés, nem a lényegret adó, hanem a pusztán ékítményes forma öncélúságának megjelölésére szolgál, és ellenzői is ily értelemben szállnak vele perbe; nem az istenség elismertetéséért folyik a harc, hanem a túlzó ikonkultusz ellen. Mindamellét Surányi szellemes vezetésével örömeit tekintünk végig a kérdés egész szövedékén, a konkluziójával pedig annál inkább egyetértünk,

mert annak igaza felől már eleve is meg voltunk győződve.

Az ember és a mű c. elmélkedés az írói „személytelenség“ elvét fosztja meg 19. századi tekintélyétől. Rámutat az irodalmi műfajok és irányok ősi kútfejére, az örök líraiságra, mely az alkotásban mulhatatlanul megnyilvánul, sőt a képzelhető legegényibb jegyekben materializálódik. „Az író és a művész lelke — mondja igen szépen Surányi — ott piheg a mű bensejében, mint a szív az organizmus közepén.“ Ez irányban követeli a valódi kritikus fogékonyságát is, sőt a jobbfiata olvasó élvezőkéességét is lényegileg egynek valija a művész teremtetőszónéval. „Minden ember hord magában egy művészt, csakhogy mindegyik a maga egyéniségéhez illő méretekben.“ Mintha Sainte-Beuve-öt hallanók: „Mindenkik hord a szívében egy halott kőtőt“.

A pesszimista regény c. dolgozata érdekesen mutatja Surányi gondolkodásának állandó erjedését, nézetneinek revíziójában való éberségét. Említők, hogy ezzel foglalt székét a Kisfaludy-Társaságban. Tanulmánya kevéssel utóbb megjelent a Budapesti Szemlében, valamint a Kisfaludy-Társaság Evlapjaiban is. Jelen formájában a dolgozat nem egyezik meg teljesen a régebbi szöveggel, s a módosítások néha nemcsak stílusbeliek, hanem egyenest lényegbevágók. Gazdag genealogiai rajzát adja az irodalmi pesszimizmusnak, melyet egyidősnek tart az emberi szellem megnyilatkozásával, s mintegy a vallásalapító pesszimizmus örökösének. Példátra igen érdekes, de mi itt is úgy érezzük, valamivel többet markol a pesszimizmus fogalma alá, mint amennyit rajta manapság értünk. Amíg eszme és valóság között a XVIII. századvégi s főleg XIX. századi (természettudományos) szakadás be nem állt: modern értelemben pesszimizmusról alig beszélhetni. Az újabb irodalomtudomány pl. eléggé feltárta a görögység komor elemeit. Surányi is — éppen tanulmánya egyik olyan helyén, mely első fogalmazásában még nem volt meg — kijelenti, hogy „a görög szellemet gyermekes felületességgel mondjuk napfényesnek, vidámnak, olymposi módon derültnek“. Könyvében harminc lappal

előbb pedig maga is fenntartás nélkül beszél „az antik derű”-ről. S a nevezetes az, hogy alapjában mind a kétszer igaza van. Mert a görög szellemet annyira „fenéig tejfel”-nek valóban csak a mi mai szentimentalizmusunk látja; viszont az is igaz, hogy ez a szellem azért az idea és realitás tökéletes egységét mutatja s éppen a mi, értelmi „Spaltung”-ból sarjadt szentimentalizmusunk merőben hiányzik belőle. Ez okon amannak költői szimbólumai és allegóriái sem hasonlíthatók a pesszimista-realista világszemlélet mai irodalmi vallomásaihoz.

A *Panem et circenses* kivételkép nem a regény, hanem a dráma problémát bogozza, a mai drámáét, ami — nincs. Miért nincs? Surányi a korviszonyokból sejtí okát; ez a kenyérért harcoló, élvezetet kergető kor nem színpadra, hanem regénybe való téma, s talán ezért is éljük „a jó regények és rossz drámák korát”. Talán... Itt Surányi is „kortársi” szemmel ítél, s az irodalmak multjából felhozott példái sem mindig eléggé meggyőzőek. Azonfelül azt az „érdekes tünet”-et észleli, hogy „a regényírás és a lírai költészet akkor termel remekműveket, amikor a hagyományos irodalmi témakör és az akadémikus stílus dogmáit megtagadva l'art pour l'art irányzatba csap át, a dráma és a színpad mindig akkor hajlik le a zenitéről, amikor az öncélúság útjára merészkedik”. Ez aligha van egészen így. Surányi maga mutatott rá a műfajok eredendő egyneműségére: lírai alapjellemeikre. Ha már most a l'art pour l'art-t — mint fentebb láttuk — minden művészi megnyilatkozás alapfeltételévé szélesítette ki: nem valószínű, hogy ennek életrendje alól a dráma ekként kibújhassék. Péterfy Jenő negyedik év-tizeddel ezelőtt Kisfaludy-Társasági beköszöntőjében szintén a modern dráma válságáról elmélkedett. Nézei nem egy pontban érdekesen egybeesnek a Surányiéival. Hanem Péterfy az öncélúság kérdését nem vegyítette bele fejtegetésébe. s valóban ez a szempont — legalább a fenti megfogalmazásban — kevéssé látszik termékeny ötletnek.

A kötet két írói arcképe közül az első Anatole France-ról ad élénk, szellemes vázlatot (*France abbé véleményei*). Ennek most France ha-

lála külön időszerűséget is biztosít. Surányi főleg Brandes-szel helyezkedik szembe, ki életrajza hőseibe, nagy és mély filozófust lát. France — mondja Surányi — elsősorban művész; majd tovább megy: „France tökéletes művész. De nem regényíró.” S ennek az ítéletnek megoklása az egész tanulmány. Közben bőséges alkalmunk nyílik bepillantani Surányi művészi hitvallásába, s talán ez a dolgozat legfőbb érdekessége. Surányi éppen azokat az írói elveket vallja szentnek, miket France nemcsak magáénak nem vall, de iróniájával célba is vesz, mint általában minden célbavehető. France — szóban is, cselekvésben is — az elvtelenség embere, s ezért nem embere Surányinak. Szavak virtuózának tekinti, ki a szók művészetéért megtagadja a lélekét, s végül még a szót sem becsüli meg; húsz évig a rideg konzervativizmus, vén fejjel meg a kommunista propaganda bérencévé aljasítja. Surányi mindezt nem veszi nagyon tragikusan: „Anatole France nem az az ember, aki megjavítani vagy elrontani képes az emberiséget.” Hogy túlságosan ne higgyenek neki, arról maga gondoskodik légiónyi ellentmondásával. Brandes vért izzadt, hogy ezekben rendet teremtsen; végül France rajta is gúnyolódott. Surányi nem keresi — fölös buzgósággal — a „kulcsot” France véleményeihez, melyek nem egy írói jellem tövén fakadtak, hanem alkalmi szükségletből a stilisztá tolla alatt: „France abbé véleményei”: e címbe már benne van az ítélet is felőlők.

Merezkovszkij portréja a kötet legterjedelmesebb tanulmánya s talán a legszebben megoldott része is. Surányi láthatóan vonzódik e hősehöz, s vele kapcsolatban a maga legkedveltebb területéről, a történeti regényről is szíve szerint szólhat. Merezkovszkij életrajza is nagyon érdekes előadásban szövődik a dolgozatba, s nálunk, hol a nagytehetségű oroszzt egyre többen olvassák, Surányi tanulmánya ezzel is széleskörű érdeklődésre számíthat. S ami Merezkovszkij legbuzgóbb magyar olvasói számára is nyilván meglepetés számba megy majd: Surányi finom penetrációval megmutatja regényeinek rejtett, „második” (valásbölcséleti) értelmét, az írónak

„Oroszország felé fordított arcát“. Ebben a legnagyobb mértékben megvan a Surányitól a l'art pour l'art nevében megtagadott „irányzatoság“. És szerzőnk itt is hű marad felfogásához: habozás nélkül a művész Merezkovszkij mellé áll az apostol ellenében. „Félünk, hogy eljön az idő, amikor Tolsztoj módjára ő is elátkozza multját és élete egyetlen céljává akarja tenni, hogy megváltsa az orosz népet. Úgy látszik, ez a sorsa minden orosz lángelmének.“ S itt önkéntelen arra gondolunk, amit Péterfy egy emberöltővel ezelőtt írt a *Háború és béké-ről*: „az íróból filantróp és misztikus lett, a megfigyelőből — fájdalom! — apostol. Mert egész evangéliumi működésében aligha lesz századrész annyi gondolat, mint amennyi érdekes alakja van ennek az egy előttünk fekvő regénynek.“

Surányi könyvének ily rövid ismertetéséből is kitetszik annak változatossága, nemes felfogása és egyéniségre valló eredetisége. Ami ellenvetésünk akadt, az is arra mutat, hogy a kötet mindenütt érdekes és elmemozdító. Az író gondolat kifejtésében nem mindig nyilatkozik meg a módszeres irodalomtudomány fegyelmességére, de gyakorló művész könyvével van dolgunk, s ilyenkor az író szubjektív „szentélyé“-be, leg-sajátabb „Elizium“-ába kínálkozó bepillantás dúsán kárpótol a szigorúbb szakszerűségért. Amit Surányi mindennél többre becsül, az a könyvének fejezeteinél valóban lépten-nyomon érezhető: „az író megjelenik a művei mögött“.

Mivel ez a szép könyv bizonyára eljut az olvasóközönség csekélyebb tájékozottságú rétegeihez is s e rétegek megbízható tájékoztatására mindenképen hivatott is, melleleg meg kell említenem, hogy a benne előforduló neveket nem egyszer helytelen írással idézi; több lapján ilyenek találhatók: Pallas *Athenae*, Beethoven, Nietzsche, Péterfy Jenő. Ezek eredhetnek tollhibából vagy a revízió pontatlanságából. A könyv újabb kiadásában valamennyit ki kell gyomlálni. Olvasóink átlagos biztossága e tekintetben sokkal kevésbé kifogástalan, semhogy ne kellene nagy gondot fordítanunk rá, hogy a műveltségi fogalmak helyes alakban rögződjenek meg tudatában.

Rédey Tivadar.

Szinnyei Ferenc: Kármán József és az Uránia névtelenjei. Budapest, 1924. Felújulás-korabeli irodalmunknak legkitűnőbb prózaírója kétségtelenül Kármán József volt. Legújabb irodalomtörténetírásunk azonban abban a kényelmetlen helyzetben volt vele szemben, hogy voltaképpen nem tudta, mely munkák fűződnek teljes bizonyossággal az ő nevéhez. Mert a folyóiratában, az *Urániában* megjelent cikkek jórészenek szerzője nincsen megnevezve. A kérdés tisztázására Sinnyei Ferenc vállalkozott. Megállapítja, hogy az Urániát mindenestre Kármán szerkesztvén, a K—n jelzésű cikkek okvetetlenül tőle erednek. E cikkeket most már tartalmi, stilisztikai és nyelvi tekintetben szigorú vizsgálat alá veszi, s finom és éles elemző módszerrel mutat ki egyezéseket köztük és a kérdéses művek között. E módon azután bizonyossá válik, hogy az Uránia legjobb dolgozatai, a *Fanni hagyományai*, *A nemzet csinosodása*, *Egy új házasság levelei*, *A módi és Fejvesztés* Kármán eredeti művei vagy legalább is az ő szabad átdolgozásai. Sinnyei Ferenc érdeme, hogy e kérdés tisztázódott, s hogy most már Kármán József irodalomtörténeti helye teljesen megállapítható.

— bs —

Vucskits Jenő: A stílus alapkérdései. Vucskits Jenő e „Vázlat“-a (mely csak anyagi eszközök hiánya miatt vázlat) nemcsak új eszméket vet föl tárgya körül, de határozott, részletekig kidolgozott módszert ajánl a magyar stílus tanítására. Módszerét a középiskolák I—VIII. osztályára vonatkoztatva mutatja be e kis füzetben. Lapunk olvasóit ily szigorúan szakkérdések részleteiből tárgyalásával nem terhelhetjük s így csak általánosságban jegyezzük meg, hogy szerzőnk módszere első pillanatra is tetszetős, világos s ami a legfontosabb: gyakorlati. Emellett jó részében a tanításnak oly eredeti fogásait alkalmazza, melyek felhasználása pedagógiánknak határozott nyeresége. Módszerének ez eredeti elemeit ezért a szakörök figyelmébe ajánljuk; ha Vucskits egyik-másik gondolata kihívna is ellenmondásukat, maga a vita megtermékenyítené stilisztika-pedagógiai irodalmunkat.